

August Bover i Font (ed.), *Espill de la vida religiosa (Desitjós)*, Barcelona, Barcino, 2023, 426 p., ISBN: 978-84-16726-06-6.

La novel·la *Spill de la vida religiosa*, publicada per primera vegada en llengua catalana a Barcelona l'any 1515 —més coneguda com a *Desitjós*—, és d'autoria incerta. Tingué una extraordinària difusió internacional entre els segles XVI i el XIX, i hom la pot qualificar de *best-seller*, car fou traduïda a tretze llengües (italià, castellà, francès, alemany, llatí, neerlandès, polonès, anglès, irlandès, ucraïnès, danès, rus i portuguès), i se'n feren almanco 133 edicions. L'obra fou coneguda pràcticament arreu d'Europa, i arribà a altres bandes del món.

Temàticament, *Espill de la vida religiosa* és un llibre que es pot considerar d'adoctrinament religiós, inserit dins el moviment de la *devotio moderna*. En el context d'una societat cristiana, resseguint en bona manera els ideals lul·lians, és una novel·la adreçada a religiosos i a seglars, on hom pot retrobar la influència del *Fèlix* o el *Llibre de meravelles*, i també del *Blaquerna*. Un dels trets característics és els noms al·legòrics dels personatges, com el protagonista, un religiós anomenat Desitjós d'estimar Déu, que té per antagonista el monjo Bé-em-vull. La primera part del llibre presenta la història de pelegrinatge de Desitjós, que ensenya el model virtuós de vida cristiana. En canvi, la segona part és un manual d'oració metòdica contemplativa fonamentat en l'al·legoria del saltiri, molt conegut i resat en aquelles saons.

El llibre fou publicat per primera vegada a Barcelona l'any 1515 a les premses de l'editor Joan Rosenbach, d'origen alemany. Tot i que aquesta obra ha estat atribuïda a fra Miquel Comalada, monjo del monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, aquest fet és objecte de discussió, i l'estudi preliminar més aviat ho posa en dubte, a causa dels nombrosos valencianismes que inclou l'original català, que no casen amb la llengua de Comalada. Aquest era natural de Cervera i pertanyia a l'Orde de Sant Jeroni, la qual no estava especialitzat tant en l'escriptura com en la traducció. Certament, quan

hom gaudeix de les pàgines del llibre, admira el bon nivell i la puresa del seu català, amb pocs castellanismes.

L'editor és el filòleg August Bover, catedràtic emèrit de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona. L'any 1977, Bover acabava de tornar de la Universitat de Saskatchewan, al Canadà i, per suggeriment d'Antoni Comas, que fou el primer catedràtic de Filologia Catalana des de la Guerra Civil, va començar a treballar en el *Desitjós*. I no ha deixat de fer-ho mai: primer hi dedicà la seva tesi doctoral, i progressivament ha anat escatint altres enigmes d'aquesta obra tan important com poc coneguda. Aquesta edició s'ha cogut a un foc ben lent, com es feien les coses en altres temps. Ara bé: el resultat és magnífic, car Bover hi ha arreglat la feina d'una vida, i Barcino li ha permès no només de preparar l'edició crítica, sinó també de fer un documentat estudi preliminar, i un riquíssim apèndix, que inclou l'epístola de Miquel Jeroni Cruilles a Jerònima Eixarch, la llista d'edicions en altres llengües, un destacat conjunt de làmines i una detallada explicació dels sistemes al·legòrics, que ajuden a entendre les relacions entre els personatges.

No tenc prou competència per valorar els temes d'ecdòtica i crítica textual, de manera que faré algunes petites observacions de caràcter marginal que m'ha suscitat la lectura d'aquest text, especialment des de la història del lul·lisme, però també des de la història de la literatura catalana.

Aquesta novel·la —ben bé la darrera gran obra narrativa del català fins a la Renaixença— és una bona metàfora de la dissort tant del lul·lisme com de la mateixa literatura catalana. Si hom pensa que parlem d'un dels grans *best-sellers* europeus, no resulta colpidor que no en sapiguem l'autor? No deixa d'esser un infortuni que el nom d'aquest autor català o valencià resti desconegut. Si en sabéssim alguna certesa, de retruc, s'enaltiria la literatura catalana i es podria mostrar, amb aquest exemple, fins a quin a punt fou rellevant, només pel fet d'aportar un autor tan popular i un títol tan llegit i traduït. Pensem que ni el *Tirant*, el *Quixot*, ni les obres vernacles de Llull no van tenir tanta difusió. Més enllà del *Kempis*, amb el qual aquest llibre té un notable parentesc, hi ha poques obres amb un èxit internacional en els primers segles moderns, com bé es pot constatar als apèndixs.

La feina rigorosa i curiosa de Bover no només es pot veure en la quantitat de treballs dedicats al tema, sinó en nombrosos detalls com, per exemple, la correspondència amb monjos del Parral, a fi d'escatir algunes qüestions sobre l'Orde de Sant Jeroni. Finalment, després d'haver valorat les diverses hipòtesis, Bover creu que l'obra fou escrita per un religiós valencià, molt probablement franciscà.

Les raons que dona August Bover semblen prou convinents. Ara bé, convendria tenir present que l'any 1515 estem en uns moments encara prou reeixits per la llengua

catalana, però convulsos per al lul·lisme. Recordem que l'any 1503 es publicà a Barcelona una edició del *Directorium Inquisitorum* d'Eimeric, impulsada per la Inquisició i per fra Diego Deza, bisbe de Palència. Començava una nova cacera del lul·lisme, que tenia admiradors confessos i amagats arreu de la Corona d'Aragó i de la de Castella, però també uns detractors implacables. El lul·lisme valencià era en aquelles dates força potent, amb personatges d'altres bandes arrelats a la ciutat de València: Gener, Proaza, Bonllavi, Gentile... Un fruit esponerós n'és l'edició del *Blaquerna* junt amb el *Libre de oracions y contemplacions de l'enteniment en Déu* (1521), presentades com a «traduccions» en «llengua valenciana» i resulta difícil no veure-hi similituds amb el *Desitjós*.

Cal demanar-se si la barreja de lul·lisme i de *devotio moderna* és una cortina darrera la qual es refugià un lul·lista convençut o si era més aviat una modalitat més del lul·lisme flexible del Renaixement, que tan aviat es lligava a l'escotisme com a altres corrents culturals. De la lectura, tinc la impressió que el discurs de l'autor és sincer, és a dir, que el lul·lisme pregonat no és dulcificat per a l'ocasió, sinó que és un sincretisme propi de l'època. Ara bé, no em resulta difícil imaginar-me les precaucions d'un frare franciscà (o inclús jeroni) en el moment de publicar un text d'arrels tan inequívocament lul·lianes, tot i estar empeltat de la religiositat de la *devotio moderna*. Pot ésser que ell mateix (o el seu superior) considerés més cautelós que el llibre sortís sense el nom de l'autor, i que aquest anonimat poc tengui a veure amb la virtut de la humilitat, sinó amb la de la prudència.

Certament, aquesta obra no és innocent: representa una manera de donar a conèixer algunes idees de Llull, sense entrar dins l'apologètica, ni en els viaranys de l'art. De vegades sembla que aquesta novel·la tingui algun parentiu, tot i llunyà, amb el lul·lisme de Sibiuda. En efecte, si bona part del lul·lisme de la Corona d'Aragó a principis del segle XVI es debatia entre la fidelitat humanista o el sincretisme escolàstic, no s'ha de perdre de vista aquesta *tertia via*, que representa, per exemple, el *Scientia libri creaturarum sive libri naturae et scientia de homine*, després tan valorat per Montaigne, que intentà acostar Llull a través d'una exposició més lliure.

També la lectura del llibre m'ha recordat el *Memorial de la fe catòlica* de Francesc de Pertusa, on trobam igualment un cert lul·lisme implícit, tot i que aquesta obra, del segle XV, només s'ha conservat manuscrita. Possiblement, tant l'exposició de Pertusa com el *Desitjós* (i tantes altres que tenen regust lul·lià) es deuen a un lul·lisme implícit, un substrat cultural comú a certes capes cultes de la Corona d'Aragó: és més palès en l'obra que ens ocupa que en la de Pertusa, de qui Josep-Enric Rubio ha dubtat si atorgar-li o no el títol de lul·lista. Però Pertusa esmenta Llull i parla de raons necessàries, mentre que el *Desitjós* no diu res del beat, tot i ésser tan clarament lul·lià, defugint, però, de tot el contingut racional i apologètic del pensament del doctor

il·luminat. Són els diversos caires d'un lul·lisme que tan sovint és presentat de forma parcial i amb certes prevencions. Sens dubte, el lul·lisme permet moltes lectures, però és cert que aquestes mai no es varen poder desenvolupar amb plena llibertat, lluny de la malaguanyada sospita inquisitorial. El que no es pot negar és que formava part d'una sensibilitat compartida, molt arrelada a les terres de parla catalana, però amb connexions amb altres indrets d'Europa.

El *Desitjós* és una mostra de com aquest substrat lul·lià entra en contacte amb altres formes de manifestació literària (les al·legories) i d'una contemplació humanista que havia captivat tant clergues com laics des del segle xv. És prou flexible perquè els aspectes més rígids i problemàtics del lul·lisme no facin nosa al lector inexpert, que només hi veu l'ideal ascètic: una barreja prou encertada per a un públic universal.

Així com l'actual director de Barcino, Oriol Magrinyà, ha tingut cura de publicar aquest llibre com un pas més en la tasca de recuperació dels grans títols medievals i moderns (que era un dels objectius primordials de la casa), i ha empès la publicació del *Desitjós*, voldria acabar també amb un desig. El *Memorial de la fe catòlica* de Francesc de Pertusa, que ja hem esmentat, fou objecte d'una tesina de llicenciatura per part d'Avel·lí Flors Bonet i constitueix un dels texts més interessants de teologia escrits en llengua catalana al segle xv. Si *Espill de la vida religiosa* és una obra d'adoctrinament i contemplació, el *Memorial de la fe catòlica* esdevé una de les manifestacions més pregoneres del racionalisme teològic, escrita —curiosament— per un cavaller laic. Seria massa demanar-ne una edició crítica, amb la col·lació dels pocs manuscrits que en conservem?

La literatura catalana medieval i renaixentista mereix un lloc d'honor a les lletres europees, però cal continuar editant els seus texts, tot i que siguin molt allunyats de les actuals sensibilitats. Aquesta magnífica edició del *Desitjós* honora l'èxit d'una obra que fou molt coneguda i que mereix ésser fruïda per lectors dels nostres temps. Cal agrair la tasca pacient i persistent d'August Bover, i la feina editorial d'Oriol Magrinyà, Francesc Tous i Maria Toldrà, per aquesta fita tan rellevant en la història de la literatura catalana, de la literatura religiosa i del lul·lisme.

RAFAEL RAMIS BARCELÓ
Universitat de les Illes Balears-IEHM
r.ramis@uib.es
ORCID 0000-0003-1756-6695